

Bólya Anna Mária

**TERPSZIKHORÉ ÉS KOLLÉGÁI – NÉHÁNY LEHETSÉGES INTERDISZCIPLINÁRIS
TÉMA A TÁNCTUDOMÁNY HATÁRTERÜLETEIN**

Az interdiszciplináris határterületek sok esetben igen széles körben kutattak, kidolgozottak is lehetnek. Az a három téma azonban, amit a tánctudomány határterületein kívánok gondolatébresztőként felvetni viszonylag kevésbé bővelkedik tudományközi kutatásokban. Ezek a kérdéskörök több esetben nemcsak két, hanem több tudományterület határán mozognak.

A tánctudomány jellegénél fogva interdiszciplináris természetű, általában nem nélkülözheti a zenéhez és más tárművészetekhez kapcsolódó tudományos kutatásokat. Emellett önmagában a tánctudomány is bőven kínál kiaknázatlan és még nem kutatott témákat, a tudományközi témák és lehetőségek száma pedig szinte határtalan.

Jelen írásban három olyan lehetséges kutatási területet szeretnék felvetni, amelyek kutattak az egyes társ diszciplínákban, viszont kevésbé kutattak vagy pedig további szép eredményekkel kecsegtetnek a tudományközi kutatásokkal. E témák saját munkám során merültek fel és azóta is foglalkoztatnak. Mindhárom kapcsolódik doktori disszertációm kutatásaihoz, melynek témája a balkáni, főként a macedón folklór, ebben pedig az ünnepek szokásai, a tánc és az ének.

Az első kérdéskör egy macedón vízkereszti énekkel kapcsolatos. A Vízkereszt igen jelentős ünnep, január 19-én és 20-án ünneplik, azonban az ünneplés hosszabb is lehet, egyes vidékeken akár hét napig is eltarthat.¹ Az ünnephez tartozó énekeknek van egy rendkívül fontos csoportja. Ezen énekek a család egyes tagjainak szenteltek, külön nekik szólóak, vagyis a háziasszonynak, házigazdának, fiúgyermeknek, újszülöttnek, házasulandó leánynek² stb.

Az énekek ezen fajtája Kiril Penusliszki³ szerint főként a macedón hagyományra jellemző, más balkáni népeknél csak elvétve lelhető fel.⁴

¹ Китевски 1996: 227-228.

² Величковска 2008: 30-31.

³ Величковска 2008: 31.

⁴ Пенушлиски 1968: 11.

Az alábbi vízkereszti ének (Ketenovo falu, Kratovo régió) a házasulandó legénynek szól:

с. Кетеново, Кратовско

Лу - до мла - до браз - да пра - ви

лу - до мла - до (и) браз - да пра - ви.

*Бразда прави вода мами.
Нешто вода премрежује.
Па се чуди лудо младо,
што му вода премрежува.*

*Па отиде покрај вода,
там си најде малој моме.
малој моме покрај вода.
Погледна го заљуби се.⁵*

*Ifjú legény barázdát húz,
ifjú legény barázdát húz.
Barázdát húz vizet fakaszt.
Ám a vize zavaros lett.
Csodálkozik ifjú legény
hogyhogy a víz zavaros lett?*

*Elment hát a víznek mentén,
ott talála kicsi lánykát,
kicsi lánykát víznek mentén.
Meglátta és megszerette.⁶*

⁵ АИФ (Архив на Институт за фолклор „Марко Цепенков” – А Марко Серенков Folklor Intézet Archivuma) м.л. 3400, Кратово (1990), фотграс: Величковска 2008: 145.

Ez a dal feltűnik egy másik régióban, (Dlabocsica falu, Kumanovo régió) más változatban, amiben nincs is semmi különös. Itt viszont egy teljesen más ünnephez kapcsolódik: a Lázár naphoz.

A Lázár nap vagy Lázár szombat Virágvasárnap előtti szombat, vagyis mozgó ünnep. Ezen a napon még felnőttkorba nem lépett lányok jártak, több vidéken ma is járnak házról házra és a család tagjainak énekelnek, hogy egészségben éljenek és megdobálgatják a kicsi gyermekeket, hogy nagyra nőjenek.⁷

A énekünk a fiúgyermeknek szól:

♩ = 200 *Rubato* с. Длабочица, Кумановско

Муш - ко де - те браз - ду браз - ди, Ла - за - ре

браз - ду браз - ди во - ду ма - ми.

Мушко дете бразду бразди, Лазаре,
бразду бразди воду маму.
Нешто му гу премрежује,
иде дома та казује:
Море татко, стари татко,
бразду бразду, воду маму.
Нешто ми гу премрежује.
Дал је риба ил је мрежа?
Ни је риба ни је мрежа,
тики си је девојчице.

Море сине мили сине,
иди тамо па га чекај,

⁶ Bólya 2012: 416.

⁷ Малинов 2006: 154.

na za фати десна рука...⁸

*Fiú gyermek barázdát húz, Lazare
barázdát húz, vizet fakaszt.
De valami felkavarta,
hazamenvén ezt mondotta:
Apám, apám, öreg apám,
barázdából vizet kaptam.
De valami megkavarta.
Talán hal-é vagy tán háló?
Se nem hal az se nem háló,
hanem bizony kisleányka.*

*Fiam, fiam, édes fiam,
menjél oda és várjad meg,
jobb kezét aztán megfogjad.⁹*

A dal lényegi eleme a mágikus szövegtartalom, ehhez csupán mintegy hozzáadódik az aktuális ünnephez tartozó felkiáltás (Lazare, egy másik, nem idézett változatban: Gyurgye, le). Tehát nemcsak az archaikus rituális éneklés, hanem a dalok szövegtartalma is igen régi eredetre utal, ami minden bizonnyal a szláv együttélés ideje körül keresendő.¹⁰ Ez az összsláv szövegtartalom vidáman vándorol nemcsak a régiók között, hanem egymástól időben távoli ünnepek között is. Sőt, a családnak címzett énekcsoporthoz tényleg lényegesebbnek a keresztény ünnepnél, melyhez kapcsolódik, mert egy viszonylag szigorú törvényszerűség is van a hasonló dalok feltűnésében. Macedónia azon területein, ahol a Vízkereszt ünnepe jelentős, a Szent János ünnepléssel és ezen énekcsoporthoz együtt, ott a Lázár nap ünneplése szinte nem is létezik. Ez igaz visszafelé is, amely faluban jelentős a Lázár nap ünneplése, ott a vízkereszt ünnepe nem rendelkezik kiemelt jelentőséggel, a Szent János napi nagycsaládnak szentelt ünneplés gyakorlatilag nem létezik, hanem csak a Macedóniában általános kereszt vízbedobása és kifogása

⁸ АИФ (Архив на Институт за фолклор „Марко Цепенков” – А Марко Серпенков Фолклор Интэзет Архивума) м.л. 3523, с. Длабочица, Кумановско, фогас: Величковска 2008: 154.

⁹ Fordította: Bólya Anna Mária

¹⁰ Величковска 2008: 26.

történet. Rendkívül ritka, hogy egy területen mindkét ünnep jelentős legyen.¹¹

A Vízkereszt ünnepkör rendkívül jelentősége hozzávetőlegesen Macedónia nyugati és északi részeire jellemző, de ez nem általános törvényszerűség. Az alábbi térkép egyes „Vízkereszt” (В betű) vagy „Lázár nap” (Л betű) falvakat mutat (a térképen látható egyéb jelek más ünnepekre utalnak):

12

¹¹ Величковска 2008: 32.

¹² A térkép forrása: Величковска 2008: 240.

Rodna Velicskovszka az énekes hagyomány és a beszéd összefüggései folytán, a típushatárokat főként a Bozsidar Vidoeszki és más nyelvészek által kutatott macedón nyelvi dialektusterületek alapján határozta meg. Bár több ismert kutató foglalkozik e témával, a Lázár nap és Vízkereszt „felcserélődésének” jelensége, még tartogat kérdéseket. A történelemtudomány és szlavisztikai kutatásokkal való összevetés mellett – a nyelvi és énekes régió meghatározás mellett a Mihailo Dimoszki által meghatározott táncsterületekkel való összevetés is érdekes eredményeket hozhat a jövőben.

Második témánk a táncelemzés és a zeneelmélet egy érdekes határterületére kalauzol bennünket.

A macedón oro – a balkáni táncok többségével együtt – a régebbi stílusú körtáncok közé tartozik. Mindig nyílt körben táncolják és majdnem mindig az óramutató járásával ellenkező irányban mozog.¹³

A macedón, a bolgár és a szerb táncagyományra jellemző, hogy a zene periódusai, ütembeosztása, és a tánc periódusai teljességgel eltérnek egymástól. Ez mindennapos jelenség ezen népek táncainál azonban a zene és tánc kohézióját egyáltalán nem zavarja meg.¹⁴

Példaként egy Szent György napi rituális orot vezető ének, mely itt tekinthető meg: <http://www.youtube.com/watch?v=ZQej19JwcaU>

A tánc pravo oro, amely 6 ütésnyi periódusonként ismétlődik. Az ének ritmusa viszont hol 8, hol 6 (3X2) ütésnyi egységekben szerveződik.

Maurice Emmanuel – aki 1916-ban megjelent könyvében kísérletet tett a megmaradt adatok alapján, az antik görög tánc rekonstruálására – véleménye szerint a görög tánc a független volt a zene ritmusától.¹⁵ Maria Koutsouba pedig a mai görög néptáncagyomány esetében polimetrikus jelenségeket említ.¹⁶

¹³ Димоски 1996: 285.

¹⁴ Bólya 2012: 423.

¹⁵ Emmanuel 1916: 279-281.

¹⁶ Koutsouba 2008: 260.

Feltevésém szerint a vázolt jelenség valamint a Balkánon elterjedt aszimmetrikus ritmusok tobzódása akár az antik tánc nyomainak hordozója is lehet.¹⁷

A már említett rituális éneklés esetében egyértelműnek látszik az ósszláv eredet. A macedón népköltészetben főként ósszláv és antik hatások fedezhetőek fel.¹⁸ Elméletem szerint a balkáni körtáncok pedig antik hatásokat hordozhatnak.¹⁹ Az elmélet helytállóságának bizonyításához további kutatások szükségesek.

A tánc és a mozdulatok elemzésének, leírásának viszonylag gazdag irodalma van, nem is szólva a zenei formák elemzéséről, vizsgálatáról, amely igencsak bővelkedik irodalomban, a népzene tekintve is. A néptáncoknak zenéjükkel egységben szemlélt, összehasonlított elemzése, mely rendelkezik irodalommal, összevetésben az ókortudomány megfelelő területeivel rávilágíthatnak ezen kérdésben új megközelítésekre.

Miért tehetik ezt? A balkáni táncok elemzésével foglalkozó szakemberek sok esetben gyakorlati ismeretekkel is rendelkeznek, vagyis saját, bensővé vált mozgásélményük van a balkáni táncokról; ellenben viszonylag ritkán folytatnak elmélyült kutatásokat a klasszika filológia terén. Az ókortudomány és tegyük hozzá, a művészettörténet jeles kutatóinak eredményeihez, mozdulatelemzéssel és a balkáni néptáncokkal foglalkozó kutatók jelentős eredményeket tehetnek hozzá e kérdéskörben.

A harmadik felvetés két olyan, látszólag igen távol álló tudomány, mint a liturgia és a tánc történet határán fekvő kérdéskört világít meg.

Mióta a tánc történetbe bizonyos fokú betekintést nyertem, azóta foglalkoztat a szakrális tánc kérdése a keresztény Európa évszázadaiban. Mind az antik, mind a zsidó hagyományból kapunk hírt szakrális funkciójú, a vallás gyakorlatba szervesen beépülő táncokról. Emellett ugyanígy, az ókort követő évszázadoktól Európán kívül megtalálhatóak szakrális jelentésű táncok. Mindössze a nyugati keresztény Európa tűnik kivételnek e szempontból. Nem mintha az őskeresztény időkben, az ünnepeken ne lett volna tánc. Az évszázadok folyamán azonban nem lehet mondani, hogy a Nyugat-európai egyházi gyakorlatban szakrális funkciójú vagy akár templomi –

¹⁷ Bólya 2012: 423.

¹⁸ Вражиновски 2002

¹⁹ Bólya 2012: 423.

mint a kultusz központjának helyén zajló²⁰ – táncokról bővelkednék híradásokban.

Sajnos az őskeresztény időkben, a kiüresedett, funkcióját veszített tánc, a pantomimusok szórakoztató vagy cizellált részletekbe menő erotikus előadásai nem tették éppen kívánatosná e műfajnak a hívek ünnepeibe való integrálását.²¹ Tehát a tiltásnak sok esetben volt alapja.

A korakeresztény időkből tehát hallunk híreket a hívek szent táncairól és toledói liturgiában is lehet tudni valamilyen visszafogott táncmozgásról. Ám komoly és sokévszázados hagyománnyal bíró liturgikus tánc jelenlétéről semmiképp nem beszélhetünk. A néptáncban viszont felfedezhetőek szakrális funkciójú táncok, melyek például a macedón folklórban bőven találhatóak. Akár a már említett Vízkereszthez vagy Lázár naphoz, tehát keresztény ünnepekhez is társulhat rituális tánc.

A következő Nyugat-macedóniai, a Vízkereszt ünnepléséhez kapcsolódó rituális oro, mellyel az új Szent János komák betáncolnak a forrás előtti bazenekbe, 2013, saját gyűjtés:

<https://picasaweb.google.com/117267167094357262045/20130120?authkey=Gv1sRgCOzCuvTRh5TL8wE#5839616597726715138>

Ezeknek a rituális oroknak az eredete – bár keresztény ünnepekhez kapcsolódnak – semmiképpen nem keresztény.

Európa történetében középkortól elejétől kezdve megfigyelhető a táncművészet elszakítottága a vallástól mint a társadalom szellemi vezetőjétől. A táncművészetek, mint a zene, vagy a vizuális művészetek a XX. századig vagy tovább is erős kapcsolatban voltak a vallással. A tánc ezért a vallástól, mint éltető elemről való leszakadás miatt az európai történetben több mélyponton esett át az évszázadok során. Ilyen volt például a XIV. Lajos reprezentatív balettjeinek időszaka után bekövetkező elkülsőségesedés²², vagy a romantika tündérballettjeit követő kiüresedés a XIX. század második felének Európájában²³, ami miatt az amerikai szabad tánc élharcosai a XX. sz. elején, mintegy ellenhatásként, egyáltalán nem óhajtottak hallani a balettről.²⁴

²⁰ Bartha 2006: 27.

²¹ Vályi 1969: 85-86.

²² Vályi 1969: 154-155.

²³ Vályi 1969: 225-227.

²⁴ Fuchs 1995: 5-12.

Nagyon hasonlóan vélekedett erről Maurice Béjart, a XX. század egyik legjelentősebb koreográfusa és egyben táncról való gondolkodója. Így ír „Életem a tánc” című könyvében:

„...a tánc mindenekelőtt vallásos tény. Amíg a táncot rítusnak tekintjük, szent és ugyanakkor emberi szertartásnak, be fogja tölteni hivatását. Ha szórakoztatássá változtatják, akkor a tánc megszűnik; hasonló lesz a tűzijátékhoz. [...] A Nyugat tánca elszakadt a vallástól, amelynek éltetnie kellett volna, s miután elítélték az 'érzékisége' miatt, pontosan az érzékiségbe menekült: a félvilág fióküzlete lett.”²⁵

Ha szakrális tánc nem is, de letisztult mozdulati szimbólumrendszer mindenképpen jelen van a katolikus liturgiában. A liturgika irodalma, főként fejezetek szintjén, feldolgozza a liturgia mozdulatának jelentését és történetét.

A mozdulatok szimbolikájával, jelentésével kapcsolatban például a magyar mozdulatművészet jeles képviselője, Dienes Valéria komoly filozófiai rendszert dolgozott ki.²⁶

A kutatások érdekes perspektíváját veti fel a liturgia mozdulatvilágának, a liturgikus mozdulatok szimbolikájának részletes feltérképezése, a mozdulatok jelentésének, múltbeli gyökereinek meghatározása.

Hogy Európa mintegy két évezredével kapcsolatban lehet-e, érdemes –e szakrális táncról beszélni, ezt talán ez a határterületi kutatás tudná eldönteni.

Zárásképpen feltétlenül érdemes szólni magának a tánctudománynak legfőbb szervezeti eredményeiről Magyarországon.

A tánctudomány szempontjából legjelentősebb eredmény, hogy 2009-ben megalakult a Magyar Tudományos Akadémia Tánctudományi Munkabizottsága (alakuló ülését 2010-ben tartotta), melynek elnöke Andrásfalvy Bertalan. A munkabizottság célja és tevékenysége többek között a tánctudományi kutatások helyzetének felmérése, a tánctudományi bibliográfia összeállítása, a források feltárása, a kutatói utánpótlás nevelése és szakmai rendezvények szervezése.²⁷

²⁵ Az idézetet összeállítás forrása: Fuchs 2007: 245.

²⁶ Dienes 1996

²⁷ http://mta.hu/data/cikk/11/74/71/cikk_117471/Tanctud_Munkabiz_evesbesz2010.pdf
2013-06-20

A Magyar Táncművészeti Főiskolán létrejött a Tánctudományi Kutatóközpont, amely fő tevékenységként 2007 óta két évente tudományos konferenciát szervez és kiadja a Tánctudományi Közlemények c. folyóiratot.

Ezek az eredmények rendkívül jelentős előrehaladásnak mondhatóak a tánctudomány magyarországi rendszerét tekintve. Továbbfejlesztendőek viszont az interdiszciplináris projektek, amelyek, tudományos hasznuk mellett, magára a tánctudomány rendszerére, dokumentációjára, témáinak kutatottságára is jó hatással lehetnek.

Felhasznált és ajánlott irodalom:

- Bartha Elek: Vallási terek szellemi öröksége. Bölcsész Konzorcium, Debrecen, 2006. <http://mek.oszk.hu/05100/05164/05164.pdf> 2013-06-20
- Barsi Balázs: A liturgikus év In: Egyházzenei füzetek I/4. Török József, Barsi Balázs, Dobszay László: Katolikus liturgia. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola és a Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest, 1999.
- Bólya Anna Mária: „Templomot rak szamovila.” Régi rétegek a macedón kalendárium keresztény ünnepköri énekeiben és táncaiban. 412-427. Ethnographia, Debrecen, 2012.
- Dienes Valéria: Orkesztika. Planétás, Budapest, 1996.
- Fuchs Lívia: Fejezetek a modern tánc történetéből. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 1995.
- Fuchs Lívia: Száz év tánc. L'Harmattan, Budapest, 2008.
- Emmanuel, Maurice The Antique Greek Dance. Jonh Layn Company, New York, 1916. <http://www.archive.org/details/antiquegreekdancOOemma> 2012-06-15
- Haraszti Emil: A tánc története. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1937.
- Kerényi Károly: A görög mitológia. Gondolat, Budapest, 1977.
- Koutsouba, Maria: Structural Analysis for Greek Folk Dances: A Methodology. 253-276. In:
- Kaeppler, L. Adrienne – Dunin, Elsie Ivancich (ed.) Felföldi László (ed.ass.): Dance Structures – Perspectives on the Analysis of Human Movement. Akadémiai kiadó, Budapest, 2007.
- Martin, György: Énekes körtáncok. Planétás, Budapest, 2000.
- Vályi, Rózsi: A táncművészet története. Zeneműkiadó, Budapest, 1969.
- Várnagy Antal: Liturgia. Lämpás Abaliget, 1995.

- Видоески, Божидар - Гајдова, Убавка: Македонски дијалектен атлас. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2008.
- Вражиновски, Танас: Народна митологија на Македонците. Институт за старословенска култура - Матица *Македонска, Скопје - Прилеп*, 1998.
- Вражиновски, Танас: Македонска народна митологија (Народна традиција, религија, култура). Матица Македонска, Скопје, 2002.
- Величковска, Родна: Музичките дијалекти во македонското традиционално пеење. Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, 2008.
- Китевски, Марко: Македонски празнични обичаи. 223-246. In: Томовски, Крум (претседателот на уредувачкиот одбор) Етнологија на Македонците. Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, 1996.
- Кличкова, Вера: *Велигденски обичаи во Порече*. Гласник на Музејско конзерваторско друштво на Македонија, Скопје, 1957.
- Малинов, Зоранчо: Традицискиот народен календар на Шопско – Брегалничката етнографска целина. Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, 2006.
- Пенушлиски, Кирил: Пенушлиски, Кирил: Обредни и митолошки песни. Македонска книга, Скопје, 1968.
- Пенушлиски, Кирил: Македонски фолклор. Историски преглед. Матица Македонска, Скопје, 1999.
- Петреска, Весна: Систем на сродство кај Македонците. Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, 2005.
- A Tánctudományi Munkabizottság 2010 évi beszámolója a Magyar Tudományos Akadémia honlapján:
http://mta.hu/data/cikk/11/74/71/cikk_117471/Tanctud_Munkabiz_evesbesz2010.pdf 2013-06-20

Videók forrása:

- Bólya Anna Mária gyűjtése: Új Szent János komák rituális fürdése, oroval Lavcsani faluban, 2013.
- Kitka Hagymányórző Egyesület: Szent György napi ének és oro, Isztibanya faluban, <http://www.youtube.com/watch?v=ZQej19JwcaU> feltöltés dátuma: 2009.
- Velicskovszka, Rodna (a Szkopjei Szent Cirill és Metód Egyetem Néprajzi Intézetének kutatója) gyűjtése: Lázár lányok rituális éneke és tánca, Luke faluban, 1996.

Tudományterület: tánctudomány, zenetudomány; érintett területek: nyelvtudomány, ókortudomány, művészettörténet, teológia-liturgia